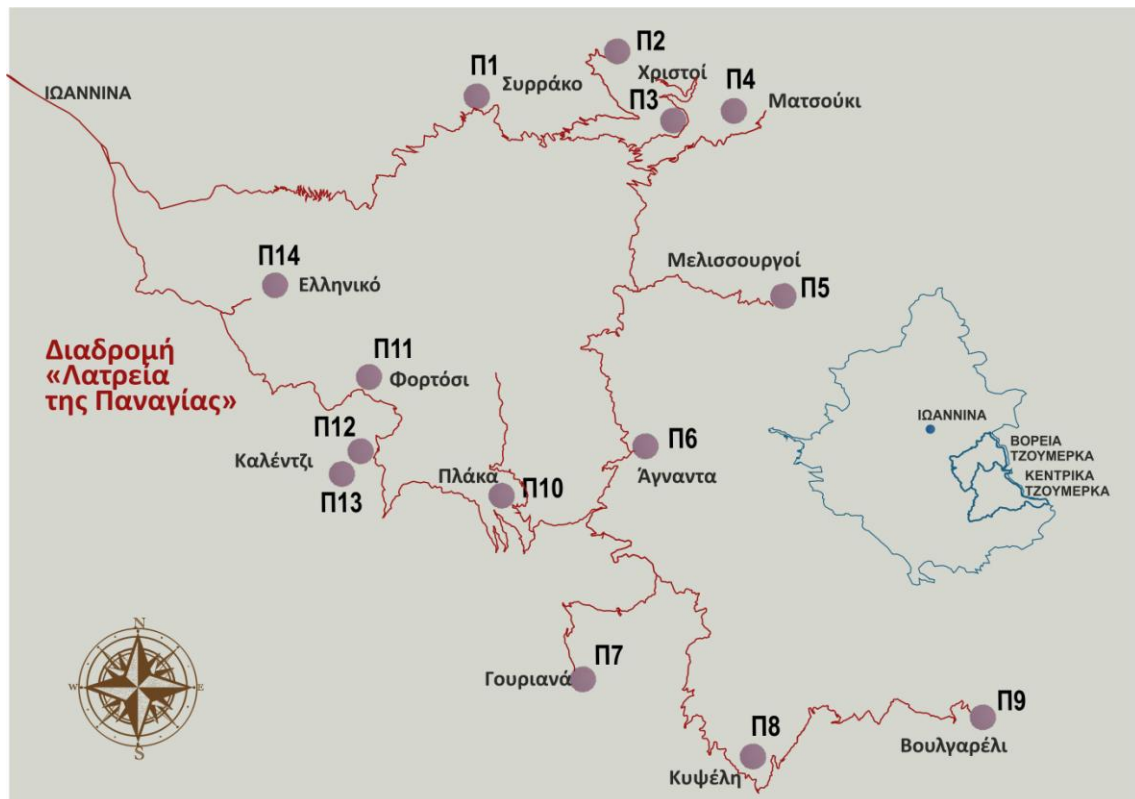

I. Η Λατρεία της Παναγίας

Η πολιτιστική διαδρομή με τίτλο « Η λατρεία της Παναγίας» προτείνει τον επισκέπτη ή τον προσκυνητή μια νοητή διαδρομή στο χρόνο και στον τόπο με τα μοναστήρια της περιοχής που είναι αφιερωμένα στην λατρεία της Παναγίας και σε ναούς που ιδρύθηκαν μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα και διατηρούν πολιτισμικά στοιχεία του παρελθόντος . Λατρευτικοί ωστόσο τόποι αφιερωμένοι στη λατρεία της Παναγίας (εκκλησίες , ξωκλήσια) υπάρχουν στα περισσότερα χωριά των Τζουμέρκων , όπως παντού αλλού στην Ελλάδα. Ο θρησκευτικός δε και λαϊκός εορτασμός, ειδικότερα στις 15 Αυγούστου (της Κοίμησης της Θεοτόκου), είναι ως σήμερα πλούσιος σε λατρευτικές, ψυχαγωγικές και ευρύτερα πολιτισμικές εκδηλώσεις που συσφίγγουν και ανανεώνουν τις κοινωνικές σχέσεις. Το πρόσωπο της Παναγίας αγαπιέται και τιμάται ως η απόλυτη μορφή της μητρότητας, εμπνέοντας, η μητέρα, αξίες, αίσθημα αυτοθυσίας και δύναμης. Στον δύσβατο αυτό τόπο, η Παναγία, ως η Μητέρα του Θεανθρώπου υπήρξε και παραμένει η θρησκευτική μορφή που ο άνθρωπος βρίσκει καταφύγιο, κατανόηση και προστασία. Για αυτό η λατρεία της υπήρξε και είναι ακόμη για τον ντόπιο πληθυσμό μια ένδειξη ευγνωμοσύνης και τιμής.

Στην κεντρική θεματική πολιτιστική διαδρομή της λατρείας της Παναγίας εντάσσονται και άλλα πολιτισμικά στοιχεία της τοπικής πολιτισμικής κληρονομιάς, άρρηκτα συνδεδεμένα με την κύρια διαδρομή και τεκμήρια επίσης της δυναμικής μιας ορεινής κοινωνίας που άκμασε στο 18^ο και 19^ο αιώνα συμμετέχοντας με τους ανθρώπους της και με τα παραγόμενα προϊόντα της σε μια εμπορευματική οικονομία , σε μια ευρύτερη κοινωνία και πολιτισμό. Τα χωριά π.χ. Συρράκο, Καλαρρύτες, Ματσούκι συνιστούν με την θέα τους και μόνο τα δείγματα αυτής της κοινωνικοπολιτισμικής δυναμικής και ως εκ τούτου προτείνονται ως σύνολα στη διαδρομή.

Π1 Παλιοχώρι Συρράκου, Ιερός Ναός Γενέσιου της Θεοτόκου, **Π2** Συρράκο, Ιερός Ναός Κοίμησης της Θεοτόκου, **Π3** Χριστοί, Ιερά Μονή Κηρίνας **Π4**, Ματσούκι, Ιερά Μονή Βύλιζας, **Π5** Μελισσουργοί, Ιερά Μονή των Εισόδιων της Θεοτόκου, **Π6** Άγναντα, Ιερός Ναός Ζωοδόχου Πηγής (Φανερωμένης), **Π7** Γουριανά, Ιερά Μονή Χρυσοσπηλιώτισσας, **Π8** Κυψέλη, Ιερά Μονή της Ευαγγελίστριας, **Π9** Βουλγαρέλι, Ιερά Μονή Παναγίας Βελλάς (Κόκκινη Εκκλησία), **Π10** Πλάκα, Ιερά Μονή της Παναγίας; Μουχουσιώτισσας, **Π11** Φορτόσι, Ιερά Μονή Φανερωμένης, **Π12** Καλέντζι, Ιερός Ναός Φανερωμένης, **Π13** Καλέντζι, Ιερός Ναός Γενήσεως της Θεοτόκου, **Π14** Ελληνικό, Ιερά Μονή Τσούκας

Ως προσκυνητές, ή απλώς ως επισκέπτες με πολιτισμικό ενδιαφέρον, ντόπιοι ή μη, ξεκινάμε να βιώσουμε μέρος αυτής της πραγματικότητας.

Με αφετηρία τα Ιωάννινα έχουμε ως πρώτο προορισμό το Παλιοχώρι Συρράκου και έναρξη της πολιτιστικής διαδρομής της Λατρείας της Παναγίας με σταθμό τον Ναό, αφιερωμένο στη Γέννηση της Θεοτόκου (**Π1**). Γιορτάζει στις 8 Σεπτεμβρίου και το βράδυ γίνεται παραδοσιακό πανηγύρι στην πλατεία του χωριού.

Κοντά στο χωριό βρίσκεται η πηγή του Αγίου Γεωργίου. Από εκεί μπορεί κανείς να επισκεφτεί την Ιερά Μονή Αγίας Παρασκευής, της προστάτιδας των νερών. Το Μοναστήρι είναι χτισμένο στη Ν.Δ. πλαγιά του υψώματος Πρίζα. Σήμερα είναι εγκαταλειμμένο, σώζεται κατά βάση μόνο το καθολικό του με αγιογραφίες που αποτελούν δείγματα της μεταβυζαντινής τεχνοτροπίας . Η ιστόρηση του ναού έγινε το 1878.

Φτάνοντας στο βλαχοχώρι Συρράκο συναντούμε κι εδώ ναό αφιερωμένο στη λατρεία της Παναγίας. Πρόκειται για τον Ιερό Ναό Κοίμησης της Θεοτόκου **(Π2)**. Ο ναός έχει την αρχιτεκτονική της τρίκλιτης βασιλικής με τρούλο. Με βάση την ως τώρα έρευνα κτίστηκε τον 19ο αιώνα. Έχει φορητές εικόνες, έργα των Δημητρίου Μπογδάνου (1837), Ιερέα και του Πέτρου (1842), πρωτοψάλτη της μητρόπολης Ιωαννίνων. Στις 15 Αυγούστου που είναι η ύψιστη θρησκευτική γιορτή γίνεται πανηγύρι.

Κυρίαρχος επίσης είναι ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου, προστάτη του χωριού. Οι Συρρακιώτες δεμένοι με την εμπειρία της μετανάστευσης και της κινητικότητας δεν μπορούσαν παρά να λατρέψουν ξεχωριστά τον προστάτη άγιο των ξενιτεμένων και των ναυτικών. Η εκκλησία βρίσκεται στο κέντρο του χωριού. Χτίστηκε το 17ο αιώνα. Το ξυλόγλυπτο τέμπλο του 1900 και ο φερμένος από την Ρωσία επιτάφιος των αρχών του 20^{ου} αιώνα (χρυσοκέντητος επιτάφιος ρωσικής τεχνοτροπίας που τον δώρισε στην εκκλησία ο ευεργέτης Σπ. Μπαλατατζής από τεχνίτες του Μετσόβου) αποτελούν αξιόλογα πολιτισμικά στοιχεία. Δεμένο με την εμπειρία της ξενιτιάς είναι και ένα σημείο στην είσοδο του χωριού, όπου γινόταν το ξεπροβόδισμα εκείνων που έφευγαν από τους συγγενείς και όλο το χωριό και η χαρούμενη υποδοχή των ξενιτεμένων που επέστρεφαν. Στο σημείο αυτό βρίσκεται και εκκλησία του Αγίου Γεωργίου (1817). Επίσης, μπορούμε να δούμε την Ιερά Μονή του Προφήτη Ηλία στην θέση Πλέσια. Σήμερα έχουν απομείνει ελάχιστα ίχνη από τους 32 θόλους και τα 20 κελιά που αριθμούσε το Μοναστήρι. Τα αντικείμενα της καθημερινής ορεινής ζωής που υπάρχουν στις δύο μουσειακές συλλογές (των Κώστα Κρυστάλλη και Κώστα Αυδίκου), μαζί με τα καλοδιατηρημένα κτίσματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής των σπιτιών και του δημόσιου χώρου, συμπληρώνουν την εικόνα της ιστορίας του ορεινού χωριού των τσελιγγάτων και των κοπαδιών που ανταποκρίθηκε θετικά στις διαδικασίες της μετάβασης και της εμπορευματικής οικονομίας στο 18^ο και 19^ο αιώνα. Το χωριό, προχώρησε στην ανάπτυξη της οικιακής υφαντικής βιοτεχνίας και του εμπορίου των προϊόντων της προωθώντας αυτά τα προϊόντα του σε χώρες της Ευρώπης και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Γυρίζοντας από το Συρράκο συναντούμε στον δρόμο από Προσήλιο προς Καλαρρύτες, κοντά στον συνοικισμό Μυστρά την Ιερά Μονή Κηπίνας **(Π3)**. Το Μοναστήρι είναι κυριολεκτικά χτισμένο στην μέση ενός βράχου, στην είσοδο μιας σπηλιάς. Δεν είμαστε απόλυτα σίγουροι για χρονολογία που χτίστηκε η Μονή, οι δύο πιο πιθανές ημερομηνίες είναι το 1212 και το 1349. Διασχίζοντας την γέφυρα, που κάποτε ήταν κινητή και έκανε το Μοναστήρι απόρθητο, εισερχόμαστε στον μικρό αγιογραφημένο ναό που εορτάζει την

ημέρα της Ζωοδόχου Πηγής (την Παρασκευή του Πάσχα). Πρόκειται για μονόκλιτη εκκλησία ρυθμού βασιλικής, που η φυσική στέγη του βράχου αποτελεί και την στέγη της εκκλησίας. Η φθορά του χρόνου είναι έντονη, σήμερα αριθμούνται τέσσερα κελιά αλλά διατηρείται ακόμη το φυσικό σπήλαιο που υπάρχει στην βόρεια πόρτα του εσωνάρθηκα. Κατά την παράδοση, το όνομα του Μοναστηριού, Κηπίνα προέκυψε από τους κήπους που καλλιεργούσαν οι καλόγεροι κοντά στο Μοναστήρι.

Το Μοναστήρι είναι αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου, στην προστάτιδα και την παρηγορητήρια όλων. Στο Μοναστήρι, σε μια απόκρυφη σπηλιά λειτούργησε το νοσοκομείο του δημοκρατικού στρατού μέχρι το 1948. Έχοντας θαυμάσει εκεί την θέα του απέναντι Μοναστηριού της Παναγιάς της Βύλιζας και του ποταμού που σχηματίζεται από την συμβολή των χειμάρρων Καλαρρυτικού και Ματσουκίου επιστρέφουμε στο Προσήλιο για το Βλαχοχώρι Καλαρρύτες που έχει χαρακτηριστεί μαζί με το Συρράκο διατηρητέος παραδοσιακός οικισμός. Εκεί, δεσπόζει ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου, του προστάτη των ξενιτεμένων όπως προαναφέρθηκε. Το δομημένο οικιστικό περιβάλλον με την αρχοντιά του και την επιβλητικότητά του συνιστά τη μνήμη ενός πολιτισμού του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα που συνδέθηκε με το εμπόριο των μεγάλων αποστάσεων, με την δραστηριότητα της αργυροχρυσοχοΐας, με την παιδεία και την ευεργεσία. Η λαογραφική συλλογή και συλλογή αντικειμένων ασημουργικής τέχνης στην Οικία Γκολφινόπουλου που βρίσκεται στην πλατεία του χωριού, αποτυπώνει όψεις αυτού του πολιτισμικού παρελθόντος. Η πλατεία, με τον πλάτανό της, είναι το καλύτερο σημείο για να μπει κανείς στον χρόνο αυτού του τόπου και να εστιάσει καλύτερα στα υπέροχα αρχοντικά, και στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική του χωριού. Από Καλαρρύτες επιστρέφουμε πάλι στο Προσήλιο και από εκεί αφού περάσουμε το χωριό Χριστούς συνεχίζουμε για το χωριό Ματσούκι. Στα αριστερά του χωριού από ένα υψωμένο σημείο ξεκινά το μονοπάτι για το Μοναστήρι. Μετά από πεζοπορία μισής ώρας περίπου αντικρίζουμε, εκεί στο άκρο του βουνού Κριθάρια την Ιερά Μονή Βύλιζας **(P4)**, το μοναστήρι της Παναγιάς της Ευαγγελίστριας. Χρειάζονται περίπου 30 λεπτά με τα πόδια για να φτάσει κανείς στο Μοναστήρι ξεκινώντας από το χωριό. Το Μοναστήρι βρίσκεται χτισμένο πάνω από την χαράδρα που συμβάλλουν οι τρεις παραπόταμοι του Αράχθου. Χτίστηκε τον 11ο αιώνα αν και το κτιριακό συγκρότημα που σώζεται σήμερα ανάγεται στα τέλη του 17ου αιώνα. Κατά μια εκδοχή το Μοναστήρι της Βύλιζας υπήρχε στους Χριστούς, συνοικισμό των Πραμάντων Γύρω στον 18 αιώνα έφτασαν στη Βύλιζα σλαβομακεδονικά φύλα και το κατέστρεψαν. Οι καλόγεροι με όσα υπάρχοντα διέσωσαν έχτισαν το Μοναστήρι στη θέση που είναι σήμερα. Από τα διασωθέντα σπάνια χειρόγραφα που βρέθηκαν στο μοναστήρι και σήμερα διαφυλάσσονται στη βιβλιοθήκη

αντιλαμβανόμαστε τον ρόλο και την σπουδαιότητα της Μονής στην παιδεία της ευρύτερης περιοχής.

Οχυρωμένο και απόρθητο ως φρούριο, ως παρατηρητήριο – βίγλα- επίσης (που έδωσε και την ονομασία Βύλιζα στο Μοναστήρι) αποτελεί σήμερα, μετά την αναστήλωση του - που έγινε δυνατή με την επίμονη φροντίδα των κατοίκων του χωριού- το ευλαβικό προσκύνημα των ίδιων αλλά και άλλων που έρχονται από άλλα χωριά. Για να μπορούν να συμμετέχουν όλοι ντόπιοι στη θρησκευτική γιορτή και στο πανηγύρι της Παναγίας (και αυτοί που ζουν μακριά από το χωριό) , γίνεται από το 1925 περίπου διπλός εορτασμός. Στις 25 Μαρτίου, ημέρα του Ευαγγελισμού της Παναγίας και τον δεκαπενταύγουστο, με τριήμερο πανηγύρι. Στη βορεινή πλευρά του Μοναστηριού βρίσκεται και το παρεκκλήσι του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου (17^{ου} – 18^{ου} αιώνα), ολόκληρο τοιχογραφημένο από τους Καλαρρυτινούς ζωγράφους, τους Γεώργιο και Στέργιο (1737). Το εικονογραφικό πρόγραμμα όπου κυριαρχεί η παράσταση των Αίνων στο θόλο και σκηνές μαρτυριών μας δείχνει τη λειτουργία του μοναστηριού ως οστεοφυλάκιου του μοναστηριού. Εντυπωσιακή η τοιχογραφική παράσταση του «Ανελεήμονα Χάρου». Στο χωριό Ματσούκι, στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο του κτιρίου του δημοτικού σχολείου Ματσουκίου εκτίθεται μια σημαντική συλλογή φορητών εικόνων και άλλων εκθεμάτων που προέρχονται από το μοναστήρι της Βύλιζας και διαφυλάσσονται επίσης στην οργανωμένη βιβλιοθήκη τα σπάνια χειρόγραφα (14^{ου} και 15^{ου} αιώνα) και βιβλία που διασώθηκαν από το Μοναστήρι. Αξίζει να τονιστεί ωστόσο ότι αρκετά από τα εκθέματα δεν είναι απλά μουσειακά αντικείμενα ή προστατευμένα στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Συνεχίζουν να αποτελούν τα λειτουργικά αντικείμενα της θρησκευτικής λατρείας. Οι εικόνες της Παναγίας και του Ιωάννου του Προδρόμου αντίστοιχα, κάθε χρόνο στη θρησκευτική τους γιορτή, μεταφέρονται με ευλάβεια από τον ιερέα στον τόπο της λατρείας- στο Μοναστήρι- και γίνονται ιερά αντικείμενα και προσκυνήματα.

Στο χωριό μπορούμε να δούμε τα σημάδια μιας παραδοσιακής οικιστικής αρχιτεκτονικής, την εν λειτουργία νεροτριβή, το μαντάνι και τον αναπαλαιωμένο νερόμυλο, καθώς και το μονότοξο πέτρινο Γεφύρι του Σταφυλά, από κάτω από το οποίο περνάει ο Καλαρρυτικός ποταμός.

Περνώντας το χωριό Χριστοί, συνεχίζουμε για τα Πράμαντα όπου στην κεντρική πλατεία του χωριού συναντούμε τον Ιερό Ναό της Αγίας Παρασκευής που χρονολογείται στο 16^ο

αιώνα. Επίσης, Ν.Α. των Πραμάντων βρίσκεται η Ιερά Μονή Αγίας Παρασκευής που ιδρύθηκε το 1878.

Ο επόμενος λατρευτικός σταθμός στο πρόσωπο της Παναγίας βρίσκεται στο χωριό Μελισσουργοί όπου συναντάμε την Ιερά Μονή των Εισοδίων της Θεοτόκου **(Π5)**. Βρίσκεται στην θέση Κλήμα, σε υψόμετρο 700 μέτρων. Ανοικοδομήθηκε το 1745 με πρωτοβουλία ενός ντόπιου μοναχού, ο οποίος επιστέφοντας από το Άγιο Όρος έπεισε τους συγχωριανούς του να χτίσουν πάλι το Μοναστήρι, το οποίο είχε καταστραφεί από τις ορδές του Γκιάουρ-Μπέη Γερακάρη. Το χωριό είχε πολλούς κτηνοτρόφους με μεγάλο αριθμό ζώων. Στο πανηγύρι της Παναγίας συνηθίζουν οι άνδρες ακόμα σήμερα να κρατούν μια γλίτσα, το κατεξοχήν δηλαδή αντικείμενο που εκφράζει και νοσηματοδοτεί την ποιμενική ζωή τους.

Επίσης, αξίζει να δούμε την εκκλησία της Παναγίας που αποτέλεσε στο παρελθόν μοναστήρι καθώς και τον ναό του Αγίου Νικόλαου στο κέντρο του χωριού, ο οποίος κάηκε το 1821 και αναστηλώθηκε το 1827-30. Επίσης κοντά στο μοναστήρι συναντάμε για ακόμη φορά την Αγία Παρασκευή, προστάτιδα των νερών. Ορισμένες από τις πιο γνωστές πηγές του χωριού είναι το Κεφαλόβρυσσο, το Κρυονέρι, το Βροτόπι και το Αγκάθι.

Αφήνοντας πίσω τους Μελισσουργούς και περνώντας πάλι από τα Πράμαντα προχωρούμε προς το χωριό Κτιστάδες όπου λειτουργεί ένα αξιόλογο Λαογραφικό Μουσείο και έπειτα συνεχίζουμε για το υπέροχο χωριό των Αγνάντων. Εκεί που σήμερα βρίσκεται ο Ιερός Ναός Ζωοδόχου Πηγής (Φανερωμένης) **(Ν6)** λειτουργούσε παλιότερα γυναικείο μοναστήρι και εορτάζεται την πρώτη Παρασκευή μετά το Πάσχα. Στο χωριό, σίγουρα την προσοχή μας θα κεντρίσει το Μουσείο Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Τζουμέρκων για τον τρόπο με τον οποίο ζωντανεύει μια καθημερινότητα των ανθρώπων του παρελθόντος. Επίσης, ο νερόμυλος του χωριού, ιδιοκτησία της Εκκλησίας αποτελεί ένα ζωντανό παράδειγμα της σχέσης της εκκλησίας με την τοπική κοινωνία.

Η αμέσως επόμενη διαδρομή προς την μορφή της Παναγίας είναι η Ιερά Μονή Χρυσοσπηλιώτισσας **(Ν7)**, στο χωριό Γουριανά. Είναι αφιερωμένη στη Γέννηση της Θεοτόκου. Το Μοναστήρι, χαρακτηρισμένο ιστορικό διατηρητέο μνημείο στέκεται μοναχικό σε υψόμετρο 750 μέτρων. Η τοποθεσία είναι ιδιαίτερος υποβλητική και σε συνδυασμό με την κατασκευαστική ατμόσφαιρα του παλιού Μοναστηριού δημιουργούν έντονα συναισθήματα στον επισκέπτη. Σύμφωνα με την λαϊκή παράδοση η ονομασία της Μονής οφείλεται στη χρυσή εικόνα της Παναγίας που βρέθηκε σε σπηλιά που υπάρχει στον περίβολο του ναού, η οποία δυστυχώς σήμερα δε σώζεται. Ο κεντρικός ναός είναι

τρίκογχος σταυροειδούς τύπου με τρούλο. Το Μοναστήρι ανακαινίσθηκε το 1665 ενώ το υπέροχο ξυλόγλυπτο τέμπλο του Ναού χρονολογείται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Συνεχίζοντας το ταξίδι της λατρείας της Παναγίας, αφήνουμε πίσω τα Γουριανά και προχωρώντας πάλι προς το Γραικικό κατευθυνόμαστε για το χωριό Κυψέλη ή αλλιώς Χώσεψη, όπου εστιάζουμε στην Ιερά Μονή της Ευαγγελίστρας **(N8)**. Χτισμένη στα δυτικά του χωριού, χρειαζόμαστε περίπου 30 λεπτά οδικώς για να φτάσουμε. Ιδρύθηκε περίπου πριν από 450 χρόνια και είναι μέχρι σήμερα σημείο αναφοράς όλων των Κυψελιωτών. Υπήρξε ακμαιότατο κατά την Τουρκοκρατία αποτελώντας για τους ντόπιους ιδιαίτερο στήριγμα καθώς απαλλοτρίωσε τα κτήματα που είχε στην ιδιοκτησία του, μοιράζοντάς τα σε αυτούς, ενώ φιλοξένησε και σχολή φιλοσόφων. Σήμερα σώζεται κατά βάση ο κεντρικός ναός που αποτελούσε το καθολικό της Μονής και κάποια ερείπια από τα κελιά. Αξιοπρόσεχτο είναι το εξαιρετικό ξυλόγλυπτο και επίχρυσο τέμπλο που διαχωρίζει τον κυρίως ναό και το ιερό βήμα. Στις γιορτές του Ευαγγελισμού και της Ζωοδόχου Πηγής που γιορτάζει το Μοναστήρι προσέρχεται πλήθος προσκυνητών για να τιμήσουν την μορφή της Παναγίας.

Στο κέντρο του χωριού συναντούμε τον Άγιο Νικόλαο, στην θέση του οποίου κάποτε λειτουργούσε μοναστήρι, για το οποίο όμως δεν έχουμε πολλές πληροφορίες. Το χωριό Κυψέλη είναι από τα ζωντανότερα χωριά των Τζουμέρκων όπου μέσω της εξαιρετικής λαογραφικής συλλογής του Παντελή Καραλή στο Μουσείο Λαϊκής Τέχνης και Ζωής ερχόμαστε για μια ακόμη φορά ένα βήμα πιο κοντά στο παρελθόν του τόπου, αντικρίζοντας ταυτόχρονα το παρόν του. Συνάμα, ακόμη ένα παράδειγμα του κοινωνικού ιστού και του ρόλου του θεσμού της εκκλησίας μέσα σε αυτόν, αποτελεί ο νερόμυλος του χωριού στην θέση Καλλονή. Πρόκειται για ιδιοκτησία της εκκλησίας και σήμερα αποτελεί κηρυγμένο μνημείο.

Προχωρούμε για την Κόκκινη Εκκλησία ή αλλιώς Ιερά Μονή Παναγίας Βελλάς **(N9)** στο χωριό Βουλγαρέλι και πιο συγκεκριμένα στο Παλαιοχώρι Βουλγαρελίου που βρίσκεται περίπου τρία χιλιόμετρα νότια του συνοικισμού. Είναι ένα βυζαντινό μνημείο ιδιαίτερης σημασίας, εξαιρετικό δείγμα βυζαντινής τέχνης, αφιερωμένο στο Γενέθλιο της Θεοτόκου. Η Μονή ιδρύθηκε στα τέλη του 12ου αιώνα και πιο συγκεκριμένα το 1281. Πρόκειται για σταυρεπίστεγο ναό χωρίς τρούλο στον τύπο των διοκονίων με στέγη που καταλήγει ανατολικά σε τρίπλευρη κόγχη. Το γύψινο τέμπλο, η αγιογράφηση του Ναού που

τοποθετείται στις χρονολογίες 1295 και 1296, η Βρεφοκρατούσα Θεοτόκος, τα μεγάλα τοξωτά παράθυρα και η Βυζαντινή ξυλόγλυπτη πόρτα του νάρθηκα προκαλούν θαυμασμό και συγκίνηση για την άρτια τεχνική και καλλιτεχνία των ανθρώπων που εργάστηκαν για αυτά. Το όνομα Κόκκινη Εκκλησία οφείλεται στα κοκκινόχρωμα τούβλα των εξωτερικών τοίχων του μνημείου. Το Μοναστήρι γιορτάζει στις 7 και 8 του Σεπτέμβρη.

Στο Βουλγαρέλι, αξίζει επίσης να επισκεφτούμε το Μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου που βρίσκεται δέκα λεπτά βόρεια του χωριού. Ιδρύθηκε το 1714 και κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας υπήρξε σημαντικό θρησκευτικό και πνευματικό κέντρο, έχοντας προστατεύσει πολλάκις τον ντόπιο πληθυσμό προσφέροντας τους καταφύγιο. Η συλλογική μνήμη αναφέρεται και στο το 1943 όταν οι Γερμανοί πυρπόλησαν το χωριό και οι κάτοικοι βρήκαν προστασία στο μοναστήρι του Αγίου.

Για να φτάσουμε στον επόμενο προορισμό μας γυρνούμε πίσω προς το χωριό Κυψέλη και συνεχίζουμε για το χωριό Ραφταναίοι. Έχει χαρακτηριστεί παραδοσιακός οικισμός. Στην θέση Μουχούστι, ανάμεσα στο χωριό και το Γεφύρι της Πλάκας βρίσκεται η Ιερά Μονή της Παναγίας Μουχουσιώτισσας ή Μοναστήρι της Πλάκας **(N10)**. Το Μοναστήρι, που ήταν κάποτε αντρικό, είναι αφιερωμένο στη Γέννηση της Θεοτόκου και γιορτάζει στις 8 Σεπτεμβρίου. Δεν είμαστε ακριβώς σίγουροι για την ίδρυση του Μοναστηριού. Σύμφωνα πάντως με επιγραφή, ανακαινίσθηκε το 1665. Ο κυρίως ναός είναι μονόκλιτος, τρίκογχος με τρούλο ενώ οι τοιχογραφίες του χρονολογούνται, σύμφωνα με μια μαρτυρία, το 1680. Δυστυχώς έχουν υποστεί την φθορά του χρόνου. Οι τοιχογραφίες του νάρθηκα τοποθετούνται το 1694. Εξάισιο είναι το ξυλόγλυπτο επίχρυσο τέμπλο, και ευτυχώς σήμερα διασώζονται επίσης σχεδόν ανέπαφα το καθολικό ο κυρίως ναός γενικά και τμήμα του περιβόλου.

Μετά τη λειτουργία γίνεται πανηγύρι γύρω από την εκκλησία. Στις αρχές επίσης Μαΐου γίνεται στον ίδιο χώρο η γιορτή της πίτας. Οι γυναίκες του χωριού φτιάχνουν πίτες με τον παραδοσιακό τρόπο, συντρώνουν όλοι οι παρευρισκόμενοι και ακολουθεί γλέντι με παραδοσιακή μουσική και χορό. Δίπλα ακριβώς από το Μοναστήρι μπορούμε να επισκεφτούμε τα αλώνια, ενώ στον συνοικισμό ξεχωρίζει το ξωκλήσι του Προφήτη Ηλία που εορτάζει στις 20 Ιουλίου. Μετά τη λειτουργία ακολουθεί πανηγύρι με μουσική και οι συμμετέχοντες χορεύουν τον χορό κύκλες. Από αυτό το σημείο, σε υψόμετρο 1.208 μέτρων, μπορεί να θαυμάσει κανείς την υπέροχη θέα που εκτείνεται ως τα βουνά του Σουλίου, της Αλβανίας (Νεμέρτσικα), την Κορυφογραμμή Χουλιαράδων και τον Αμβρακικό κόλπο. Επίσης, αξιοπρόσεχτο είναι το Κτίριο Αδελφών Κωστούλα μέσα στο χωριό.

Συνεχίζουμε για το χωριό Πλάκα όπου δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ένα ζωντανό ακόμη πολιτισμικό μνημείο. Το Γεφύρι της Πλάκας που ενώνει τις όχθες του Άραχθου ποταμού είναι το μεγαλύτερο μονότοξο γεφύρι των Βαλκανίων. Χτίστηκε το 1866 υπό την σχεδίαση και επίβλεψη του Κώστα Μπέκα και έχει παίξει σημαντικό ρόλο τόσο στην καθημερινότητα του ντόπιου πληθυσμού και των μετακινήσεών του, όσο και στην νεότερη ιστορία του τόπου κατά την Κατοχή και τον εμφύλιο.

Στη συνέχεια παίρνουμε το δρόμο για το Φορτόσι , όπου βρίσκεται η Ιερά Μονή Φανερωμένης (**N11**) κυρίαρχη πάνω στον ομώνυμο λόφο, έχοντας περάσει το Αμπελοχώρι και το Γεφύρι της Πολιτσάς, που ενώνει από πάντα τα Κατσανοχώρια (κατ'επέκταση τα Ιωάννινα) με τα Τζουμέρκα. Πιο συγκεκριμένα, βρίσκεται αριστερά του επαρχιακού δρόμου, στο Φορτόσι. Η Ιερά Μονή Φανερωμένης χρονολογείται στα 1650. Πρόκειται για ένα υπέροχο πολιτισμικό μνημείο αφιερωμένο στην λατρεία της Παναγίας , που σύμφωνα με την τοπική παράδοση ναός χτίστηκε από τον Κοσμά το Αιτωλό. Η μεγάλη διαστάσεων εκκλησία είναι τρίκλιτη βασιλική με τρούλο, ενώ οι τοιχογραφίες τοποθετούνται χρονικά στο έτος 1787.

Η διαδρομή συνεχίζει για το Καλέντζι και μετά το Ελληνικό όπου βρίσκεται και ο τελευταίος προσκυνηματικός σταθμός πριν τα Ιωάννινα όπου ολοκληρώνεται ο κύκλος της πολιτισμικής και θρησκευτικής μας περιήγησης.

Το Καλέντζι είναι ένα αρκετά ζωντανό χωριό και ανήκει στον Δήμο Κατσανοχωρίων που στην ουσία ενώνεται από το παρελθόν με το Δήμο Τζουμέρκων μέσω της Γέφυρας της Πολιτσάς στο Αμπελοχώρι, πολύ κοντά στους Ραφταναίους που βρισκόμαστε νωρίτερα. Στο Καλέντζι συναντούμε τον Ιερό Ναό Φανερωμένης (1787) (**N12**), τον Ιερό Ναό Γεννήσεως της Θεοτόκου (1820) (**N13**) και την Ιερά Μονή Αγίου Νικολάου (1630) για μια ακόμη φορά. Πρόκειται για ενοριακό μοναστήρι, που αντιλαμβανόμαστε ότι είναι ιδιαίτερος παλιό εφόσον στο υπέρυθρο της εισόδου του ναού διαβάζουμε την επιγραφή για ανακαίνιση του το 1620. Επίσης, στο χωριό βρίσκουμε πολύ καλά δείγματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και οργάνωσης του χώρου.

Αφήνοντας πίσω το Καλέντζι συνεχίζουμε για το Ελληνικό και την Ιερά Μονή Τσούκας (**N14**). Η θέα από το Μοναστήρι , που είναι χτισμένο στο χείλος της χαράδρας του Αράχθου, είναι κάτι παραπάνω από μαγευτική. Η Μονή, που είναι χτισμένη στον ομώνυμο λόφο σε ένα υποβλητικό φυσικό περιβάλλον, είναι αφιερωμένη στο Γενέθλιο της Θεοτόκου και εορτάζει στις 8 Σεπτεμβρίου με πλήθος προσκυνητών να της επισκέπτονται για να τιμήσουν

την Παναγία. Η ίδρυση του Μοναστηριού, το οποίο έχει φρουριακό χαρακτήρα, χρονολογείται σύμφωνα με τις πηγές στα 1190. Η λαϊκή παράδοση αναφέρει την εξής ιστορία σχετικά με την ανέγερση του : στο λόφο Τσούκα βρέθηκε από τους ντόπιους μία εικόνα της Παναγίας και προς τιμή της οι κάτοικοι έχτισαν ένα εκκλησάκι στο λόφο της Αγίας Μαρίνας. Όμως κάθε βράδυ, η εικόνα μεταφερόταν στην Τσούκα υποδεικνύοντας την τοποθεσία ανέγερσης του Μοναστηριού. Το καθολικό τοποθετείται πιθανόν τον 17ο αιώνα, ενώ οι τοιχογραφίες έχουν υποστεί την φθορά του χρόνου. Ωστόσο, μπορούμε να διακρίνουμε τα ανάγλυφα φωτοστέφανα των μορφών. Θαυμαστό είναι ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού (18ου αιώνα) με τον εξαίσιο φυτικό διάκοσμο. Κοντά στην ανατολική είσοδο του Μοναστηριού βρίσκουμε το παρεκκλήσι της Παναγίας το οποίο έχει υποστεί δυστυχώς ζημιές από πυρκαγιά.

Το Μοναστήρι περίπου στα 1200, καταστρέφεται και επανακτίζεται με την προστασία του Χαλήλ Μπέη στα τέλη του 17^{ου} αιώνα.

Στο χωριό Ελληνικό ή αλλιώς *Λουζέτσι* μπορούμε επίσης να επισκεφτούμε τον Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου, όπου στην αψίδα του Ιερού βλέπουμε την χρονολογία 1661. Στο εσωτερικό του ναού οι τοιχογραφίες ιστορήθηκαν το 1662 σύμφωνα με επιγραφή στο υπέρθυρο του ναού. Αξιόλογο είναι το τέμπλο του ναού το οποίο χρονολογείται στο 1790.

Το χωριό φιλοξενεί επίσης δύο Μουσεία, το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης Ελληνικού και το Μουσείο Θεόδωρου Παπαγιάννη. Στο πρώτο φιλοξενείται μια αξιόλογη λαογραφική συλλογή με παραδοσιακές φορεσιές, χρηστικά αντικείμενα και σκεύη, αγροτικά εργαλεία και ξυλόγλυπτα, που μας δίνουν μια ακόμη εικόνα του καθημερινού βίου των ντόπιων. Το Μουσείο Θεόδωρου Παπαγιάννη αποτελεί ένα μοναδικό για την περιοχή μουσείο γλυπτικής, στον χώρο του οποίου αποτυπώνονται οι παράγοντες που καθόρισαν στην ιστορία της Ηπείρου ως προς την σχέση του ανθρώπου με τον τόπο του. Μέσα από τα έργα του, ο γλύπτης προσκαλεί τον επισκέπτη να δει με τα μάτια του και να διαισθανθεί τον τόπο της Ηπείρου, μιλώντας για μια καθημερινότητα αιώνων, και εξιστορώντας τις ιστορίες της βασικής τροφής, του ψωμιού, και των ανθρώπων του τόπου αυτού. Ξενιτεμένους, πνευματικούς και ευεργέτες, μάστορες, κτηνοτρόφους και γεωργούς και φυσικά την Ηπειρώτισσα γυναικεία μορφή, την μητέρα.

Ο τελευταίος αυτός σταθμός μοιάζει με επίλογο που ολοκληρώνει την πολιτισμική, λατρευτική αυτή διαδρομή συμπυκνώνοντας νοήματα και παραλληλισμούς. Η διαδρομή που διανύσαμε έχει ως άξονα την λατρεία της Παναγίας, η μορφή της οποίας σε παρελθόν

και παρόν κινητοποιεί τους ανθρώπους και ιδιαίτερα τις γυναίκες να ξεπερνούν δυσκολίες και να στηρίζουν τον οικογενειακό βίο. Κλείνοντας την διαδρομή, διαπιστώνουμε για μια ακόμη φορά την σημασία που αποδίδεται στον τόπο αυτό προς την μορφή της μητέρας, θεία μορφή ή πραγματική. Επιστροφή στα Ιωάννινα.

Η πράξη συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης- ΕΤΠΑ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ – ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ –ΗΠΕΙΡΟΥ 2007-2013» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ 2007-2013)

